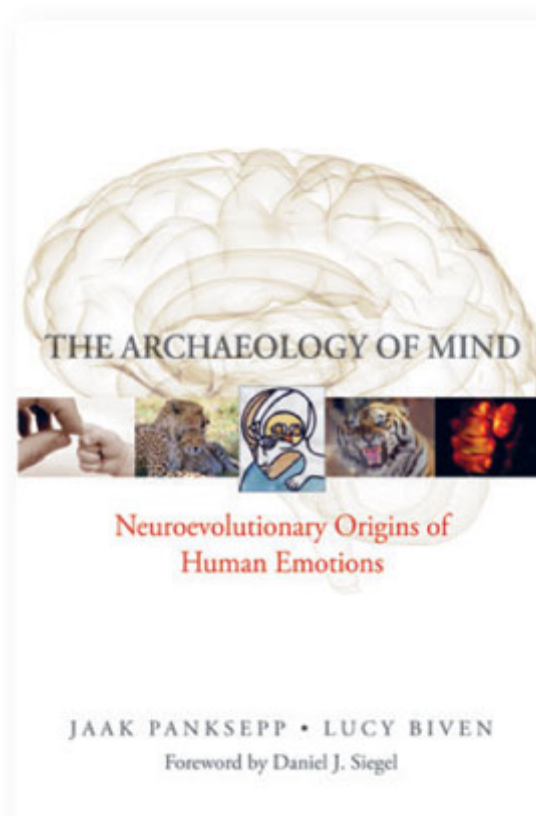

The archaeology of mind Neuroevolutionary origins of human emotions

Forfatterne argumenterer godt for at dyrs og menneskers følelser er mer like enn vi ønsker å tro.

PUBLISERT 4. april 2014

W. W. Norton & Company, 2012. 592 sider

Ifølge Freud-museet i London var Freud i besittelse av flere bøker om arkeologi enn om medisin. Han var opptatt av å avdekke det ytre for å nå inn til de dypere og mer verdifulle lagene, akkurat som arkeologene. Det er mulig det var dette Jaak Panksepp og Lucy Biven hadde i tankene da de satte i gang med boka *The Archaeology of Mind*. Det som framstår som relativt nytt, er at forfatterne tar utgangspunkt i hjernen som organ for å forklare hva følelser psykologisk sett er. Ett av bokas budskap er at man ikke kan forstå følelser uten å forstå hjernen som organ.

Glem ikke hjernen

Det er våre primære emosjoner som er forfatternes anliggende i denne boka. Panksepp og Biven tar for seg hva de mener å kunne identifisere som hjernens sju primære

emosjonssystemer: søken (seeking), frykt (fear), raseri (rage), lyst (lust), omsorg (care), sorg (grief) og lek (play). Alle disse kan identifiseres som nevrologiske nettverk i hjernen. Forfatterne poengterer at både menneskehjernen og dyrehjernen ved bruk av moderne hjerneskaning nå kan studeres mer presist enn før. Nevroanatomi og -kjemisk er disse primære emosjonssystemene temmelig like hos mennesker og andre pattedyr. Om man stimulerer ett av disse emosjonsnettverkene eksperimentelt, oppleves og uttrykkes tilsvarende følelse både hos mennesker og dyr. Aksepterer man forutsetningen om at pattedyr og mennesker har relativt lik subkorteks, kan vi lære en del om våre egne emosjoner ved å studere dyr. I tillegg kan mennesker sette ord på sine følelsesmessige opplevelser ved eksperimentell hjernestimulering, noe som så langt bekrefter eksistensen av disse emosjonelle nettverkene i hjernen, skal vi tro forfatterne.

Et oppgjør med avlesningsteoretikerne

Et annet budskap i denne boka er at hverken mennesker eller dyr trenger neokorteks for å føle. De som hevder at en slik neokortikal bearbeiding av dypere affektiv aktivitet er nødvendig for å være seg sine følelser bevisst, omtales som avlesningsteoretikere. Forfatterne beskriver hvordan dyr uten neokorteks like fullt uttrykker alle de sju primære emosjonene. Hvorfor skulle ikke det samme gjelde oss mennesker?, spør de. Man kan til og med ha sterke følelsesmessige opplevelser uten neokorteks, hevder forfatterne. De primære emosjonene er nemlig i seg selv ikke avhengige av læring for å «frye». De er medfødte produkter av evolusjonen. Studier av spedbarn født uten neokorteks omtales i boka, så vel som mennesker med locked in-syndrom, som fortsatt har sine primære følelser intakte og opplever dem bevisst.

At forfatterne tar et oppgjør med en sosialkonstruktivistisk forståelse av emosjoner, er neppe overraskende. Er man som leser for kjapp til å legge boka fra seg i frustrasjon over hva en kan oppfatte som biologisk reduksjonisme, vil man gå glipp av stimulerende drøftinger om hvor utrolig plastisk og tilknytningsavhengig hjernen og dens emosjoner er. Selv om grunnleggende emosjoner nærmest er som instinkter å regne, vil imidlertid den enkeltes oppfatning, regulering og håndtering av disse emosjonene avhenge av individets unike erfaringshistorie. Neokorteks omtales som en «tabula rasa» ved fødsel. Det vil si at den er åpen og klar for lagring av relasjonelle erfaringer. Betydningen av omsorg og trygg tilknytning tidlig i livet fremheves som helt avgjørende for hvordan hjernen utvikles både hos mennesker og dyr. Her kunne forfatterne ha drøftet og forklart nærmere, for dette er virkelig interessant. Riktignok sier de litt om epigenetiske prinsipper. Det henvises også til Allan Schore og hans nevroanalytiske studier av hvordan forelder-barn-interaksjoner på mikronivå kontrollerer barnehjernens nevrofysiologiske utvikling, særlig med tanke på affektregulering. Men som leser vil jeg ha mer.

«Dyr er ikke instrumentelle affektsystemer. I stedet er de subjektivt opplevende

organismer i formålsrettet samspill med sine omgivelser»

Forfatterne er tydelig frustrerte over at andre forskere er av andre oppfatninger enn dem. «Evidensen er definitiv og overbevisende» poengteres det gang på gang. Nevrologen Antonio Damasio omtales flere ganger som en av de fremste avlesningsteoretikerne til tross for at han i sin siste bok *Self Comes to Mind* går vekk fra avlesningsteorien. De omtaler ham på følgende måte: «Damasio now accepts that subcortical structures do contribute to affective experiences of various kinds, a view that has had solid empirical support for almost half a century» (s. 80). «I was pleased that Damasio's views (...) are shifting closer to my own. I trust many will follow this wise scholar» (s. 469). Som leser tenkte jeg da: Brukte Damasio virkelig et halvt århundre på å komme fram til noe så åpenbart? Er subkorteks og de primære emosjonene hos mennesker og dyr så like som forfatterne hevder? Hva om menneskets neokorteks over tid har tatt over deler av oppgavene som subkorteks tidligere stod for?

Emosjonelle dyr?

På samme måte som dyr har sensorisk-affektive opplevelser av sult og smerte, har de også primære emosjonelle opplevelser som for eksempel frykt og glede, skriver forfatterne. Pattedyrhjernen i interaksjon med omgivelsene skaper subjektive og fenomennære emosjonelle opplevelser. Dyr er ikke instrumentelle affektsystemer. I stedet er de subjektivt opplevende organismer i formålsrettet samspill med sine omgivelser. Forfatterne står fast ved at selv om vi mennesker kan snakke og tenke symbolsk, gir ikke det oss privilegert enerett til affektbevissthet. De grunnleggende emosjonene er pr. definisjon aldri ubevisste hverken for mennesker eller dyr.

Dette betyr imidlertid ikke at dyr har tilsvarende følelsesopplevelser som arten menneske, eller at de evner å forstå og reflektere over sine emosjonelle opplevelser. Emosjonenes oppgave var og er å sikre overlevelse for både mennesker og dyr, og de har blitt utviklet nettopp fordi de var effektive til å beskytte individet og gruppen mot farlige hendelser. Men de har også sørget for andre grunnleggende behov som omsorg og lek.

Boka er ikke en populærvitenskapelig introduksjon om følelser, og det forutsettes at leseren har kjennskap til faget fra før. Den som er på utkikk etter klare definisjoner, vil komme til å bli forgjeves; begreper som affekter, følelser og emosjoner brukes for eksempel om hverandre. Det poengteres imidlertid at affekter er noe mer enn emosjoner; de kan også være av sensorisk og homeostatisk art.

Forfatterne er polemiske og går hardt ut mot sine meningsmotstandere. Det er et underholdende grep. I tillegg er boka engasjerende og lærerik, men noen av argumentene drøftes og gjentas for ofte.

Panksepp og Biven legger vekt på at evolusjonen designet oss mennesker som aktive agenter og ikke som passive observatører av egen informasjonsprosessering og atferd.

«Følelsen av hva som skjer» (med referanse til Antonio Damasio) blir misvisende. Som alternativ presenterer forfatterne en mer fenomenologisk tilnærming: «Jeg skal få dette til å skje.» På den måten kan boka bidra til brobygging mellom affektiv nevrovitenskap og klinisk psykologi.

Anmeldt av Olav Kneppen, spesialist i klinisk psykologi ved Josefinesgate DPS i Oslo.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 51, nummer 4, 2014, side